

Islams Reform

ved Abu-l-Hasan el-Ashari i Slutningen af det 3die Aarhundrede. H. og Udsigt over denne Religions videre Udvikling.

Ved

Prof. A. F. Mehren.

Indledning.

Skjøndt Islam, som Religion betragtet, kun i ringe Grad kan gjøre Krav paa Originalitet og Selvstændighed, fordrer dog dens verdenshistoriske Betydning som en bydende Nødvendighed Kundskab til dens oprindelige Væsen og senere Udvikling. Efter at i første Henseende vor Tids Videnskab har tilintetgjort en Mængde af de groveste Fordomme og Vildfarelser¹⁾, har man i den seneste Tid hermed forenet en nøjagtigere Undersøgelse af dens Udvikling fra dens nøgne og abstrakte Simpelhed, gjennem dens kortvarende Forbindelse med græsk Philosophi, indtil dens snarlig indtrædende og gradvise Hensygnen og nuværende Forfaldstilstand, der maa bringe os til at tvivle om

¹⁾ Blandt de vigtigste Arbejder i denne Retning fortjene at nævnes: The life of Mah: and history of Islam by Wm. Muir, London 1858; det tildels heraf afledede Moh. and Mohammedanisme, lectures delivered at the royal Institut. of Great Britain by Rev. Bosworth Smith 1876; Geschichte der herrschenden Ideen des Islams v. A. v. Kremer, Leipzig 1868.

Muligheden af nogensomhelst varig og livskraftig Gjenopvækkelse. Slutningen af det 3die og Begyndelsen af det 4de Aarhundrede danner et Vendepunkt i denne Udvikling, da de vigtigste indtil dette Øjeblik gjældende Dogmer fastsættes, og vi have derfor valgt denne Periode som Udgangspunkt for denne Undersøgelse.

Islams Orthodoxy viser sig da for os som det endelige Resultat af en Kamp gennem de to første Aarhundreder efter Prophetens Død mellem to modsatte religiøse Anskuelser, den ene den umiddelbare og ureflekterede Opfattelse af Koranen, der støtter sig til de ældste Traditioner, den anden en rationel Forklaring, der søger sit Støttepunkt i den af den arabiske Litteratur optagne græske Philosophi. Fremstillingen af denne Udvikling, der er Indholdet af et større af Forfatteren paa Fransk skrevet Arbeide, som om kort Tid vil udkomme i Leyden paa Forlag af den sidst i St. Petersborg. afholdte Orient.-Kongres, men hvoraf her kun meddeles de vigtigste Punkter, er overvejende hentet fra et religiøst polemisk Arbeide, førende Titelen: «Bogen, som indeholder en Fremstilling af Bedragerens Løgne mod Imamen Abu-l-Hasan el-Ashari, forfattet af den lærde Imam, Koranens tro Bevarer og fornemste Kjender, Sunnas Forsvarer Abu-l-Qasim Ali b. el-Hasan b. Hibat-allah b. Abdallah b. el-Hasan Schafeit, bekjendt under Navnet Ibn-Asakir. Vi finde vor Forfatter ofte omtalt af H. Chalifa¹⁾, som citerer Theologen Ibn as-Subkis Dom om det nærværende Arbejde: «Det er en af de nyttigste Bøger, om hvilken man kan sige, at enhver Sunnit, der ikke besidder denne Bog, lider et føleligt Savn, og ingen Theolog af Shafeis Skole kan undvære den;

¹⁾ S. H. Ch. t. II p. 183; desuden Ab. ann. Islam. t. IV p. 29 og Ibn-Khaliqan par de Slane t. I p. 464. En Monographi af et tilsyneladende lignende Indhold, men som endnu ikke er mig bekjendt, omtales af A. v. Kremer under Titelen: Zur Geschichte Abu-l-Hasan el-Asharis von W. Spitta, Leipzig 1876, s. Zeitschr. d. d. m. Ge-sellsch. 1877, 1. H.

vore Doktorer i Theologi befale derfor deres Disciple at anvende den. Imamen Abdallah b. Sa'd al-Jafei Schafeit har forfattet et Udtog af samme». — Uagtet Ibn-Asàkir (f. 499 † 571), adskilt fra sit Værks Hovedperson el-Ashari († 324)¹⁾ ved et Tidsrum af henved 250 Aar, rigeligen tilfredsstiller sin Lyst til at omgive Orthodoxyens Begrunder med en Helgenglorie af alle Slags fromme Sagn, oplyser hans Værk dog ganske fortrinligen den hele religiøse Udvikling af Islam især gennem Aarhundrederne efter el-Ashari og giver os tillige et interessant Billede af den forbitrede Kamp mellem de to Hovedretninger: det ældre orthodoxe Parti, repræsenteret ved de 4 Traditionsskoler: Shafeiter, Malekiter, Hanefiter, Hanbaliter, og det modernere philosophisk-rationelle, der især finder sit Udtryk i Mohtazaliternes Lære. Imellem det 2det og 3die Aarhundrede vare disse Sidste nær ved at vinde Sejren; da fremstaar henimod Slutningen af det 3die Aarhundrede Abu-l-Hasan el-Ashari, der oprindeligen selv bekjendte sig til Mohtazaliternes Lære, men efter offentligen at have afsvoret dennes Sætninger som religiøse Vildfarelser pludseligen fremstod som Forsvarer af en Orthodoxy, der kun havde nødig at bringes i et strengere System af Gazzali for at bevares i den næsten uforandrede Form, hvorunder vi for Øjeblikket finde Islam. Det lykkedes imidlertid Ashari først efter en voldsom Strid saavel med sine ældre Troesfæller Mohtazaliterne, for hvem han gjaldt som hyklersk Apostat, som med det orthodoxe Parti, af hvem han

¹⁾ Foruden dette Værk og en stor Del Traditionsskrifter har Ibn-Asàkir skrevet en meget stor Damaskus' Historie, omfattende 80 Bind, der bringer Ibn-Khalliqàn (v. l'edition du Caire I. p. 477) til at bemærke, at Forfatteren allerede i sin tidligste Ungdom havde udkastet Planen til dette Værk; desuden et Udtog af Yaqûtis geograph. Lexicon Mo'djem al-boldàn og et biographisk Lexicon over berømte Mænd og Kvinder, der vare samtidige med Propheten. Hans Fødsels- og Dødsaar (499 — 571), der angives i en Note føjet til det første Blad i Leipz.-Haandskriftet, svare ganske til H. Chalifas og Ibn-Khalliqàns Angivelser.

endnu bestandig betragtedes som Kætter, at bevise Oprigtigheden af sin religiøse Omvendelse og at erholde almindelig Anerkjendelse som Islams Reformator. Iblandt hans mest haardnakkede Modstandere finde vi en vis Abou-Ali el-Ahwâzi el-Hasan b. Ali fra Damask († 446), Forfatter til et polemisk Skrift, der fører Titelen: «En Fremstilling, der indeholder Udvikling af de Troendes Læresætninger»¹⁾, og som endnu forefandttes paa Ibn-Asâkirs Tid i Bibliotheket i Damask. Dette Arbejde er forøvrigt kun bekjendt af denne Forfatters Citater, men efter disse synes det at have indeholdt de mest ærerørige Beskyldninger mod el-Ashari, f. Ex. at hans Omvendelse kun var fremkaldt af rent verdslige Motiver, som for at komme i Besiddelse af en Arv eller for at vinde i Anseelse som Lærer i Theologi; at Omvendelse fra kætterske Læresætninger, i hvilken Henseende han sammenlignes med den bekjendte Râwendi²⁾, kun i de færreste Tilfælde bør ansees som gyldig og oprigtig; at han i henimod 20 Aar ikke havde iagttaget den lovbefalede Bøn; at hans Nedstammen fra den berømte Musa el-Ashari, Prophetens Samtidige, var betydningsløs, idet hans Fader eller Bedstefader Abu-Bishr var Jøde; at han vanligen søgte sin Omgang blandt Naturphilosoffer, Matematikere og Kættere; at man aldeles ikke havde en 5te orthodox Skole nødvendig ved Siden af de 4 engang i Islams første Aarhundreder begrundede; at hans Lære overhovedet kun havde vundet Anerkjendelse i de sidste 30 Aar af hans Liv, uagtet Ashari havde forgjæves flakket Verden rundt, indtil han først i el-Ahsa, et af Islams fjernestliggende Punkter i Bahrein og Arnested for alle Slags Kætterier, havde fundet nogle spredte Tilhængere. Det er mod dette Skrifts her

¹⁾ «Kitâb-ul-bejâni fi sharhi 'uqûdi-l-imâni».

²⁾ Navnet paa en bekjendt philosophisk Forfatter, der for sine Angreb paa Islam i Almindelighed kaldes Zendiq α : den Vantro; han døde 293 H., s. Ab. ann. t. II. p. 293.

angivne Indhold, at Ibn-Asàkir har forfattet sit Værk, for største Delen sammensat af Traditioner og førende den allerede angivne Titel: «Bogen, som indeholder en Fremstilling af Bedragerens Løgne»; det slutter med at udslynge i den orthodoxe Troes Navn de frygteligste Forbandelser mod Modstanderen: «Herren kvæle ham og tilintetgjøre denne Kætters urene Mund, som paa engang var Salamit¹⁾, Tilhænger af Læren om Guds legemlige Natur og Lighed med Skabningen, og Hashwit²⁾. Hver, som læser hans Bog, bekjendt under Titelen: «Fremstillingen, som indeholder en Udvikling af de Troendes Læresætninger», de deri indeholdte Traditioner om Guds Egenskaber, og som iagttager den store Masse af Fejltagelser, af selvopfundne, svage og falske Traditioner, maa beklage hans Mangel paa Sandhedskjærlighed». «En Del af denne Bog», fortsætter Forfatteren, «findes endnu i Damask, skreven med Ahwâzis egen Haand; hver, som kaster et Blik i den, vil blive overbevist om Forfatterens fuldstændige Mangel paa enhver Følelse af Billighed og Retfærdighed mod el-Ashari; hans Løgne og forbryderske Sindelag ville ligge klart for enhver, som undersøger dette Skrift».

Af de 2 Haandskrifter fra Universitetsbibliothekerne i Leipzig og Leyden, som have været mig overladte til Benyttelse ved venskabelig Forekommenhed af de Herrer Bibliothekarer Prof. Krehl og Prof. de Goeje, omfatter det første 121 Blade in fol., udmærket smukt og tydeligt skrevne, dog for det meste uden puncta diacritica; det andet, ligesaa vel skrevet, desuden forsynet med puncta diacritica, men paa enkelte Steder beskadiget af Fugtighed, 268 Blade in 4to. Værkets Begyndelse: «Priset være Herren, som har benaadet de sande Bekjendere af hans Enhed med Syn og natlige Aabenbarelsen, som har

¹⁾ Navnet paa en, som det synes, sufisk Sekt, hvis Oprindelse tilskrives en vis Abu-l-Hasan b. Sâlim, s. Ibn-Khalliq. ed. de Slane t. I. p. 689.

²⁾ Denne materialistiske Sekt vil blive omtalt flere Gange i det Følgende.

aabnet deres Bryst ved Naade og Inspiration for Opfattelsen af hans Ære, som har gjort deres tillaasede Hjerter modtagelige for den indre Tro», lader os allerede ane Skriftets væsentlige Charakter. Forfatteren fremstiller os derpaa Abu-l-Hasan el-Ashari som indtagende en Mellemlads mellem Mohtazaliternes Anskuelse, efter hvilken Herren berøves ethvert Attribut, og de kætterske Meninger, der tillægge Gud et deleligt Legeme med menneskelige Egenskaber; det er Ashari, hvem det ved Herrens Naade har lykkedes at forene Fornuftens Beviser med de gamle Traditioner, idet han i lige Grad har holdt sig fjernet fra den filosofiske Abstraktion som fra den materialistiske Plumphed. «Efter at hans Modstandere», fortsætter Forfatteren, «havde iagttaget hans Aands Overlegenhed, toge de deres Tilflugt til en løgnagtig Fremgangsmaade», som vor Forfatter har sat sig til Opgave at afsløre, uagtet Asharis Fortjenester for Resten ikke have noget Forsvar nødvendig, idet han i Tro og Viden har overgaaet hele sin Samtid, arvet sin Aands Overlegenhed fra sin Bedstefader Abu-Musa el-Ashari, Prophetens Samtidige, og ved sine Værker, især Skriftet «al-Ibânet»¹⁾ 2: «Fremstillingen», har gjort sig fortjent til Værdigheden som Imam. Det er derfor alene for i Overensstemmelse med Prophetens Bud at bevare de Dødes Ihukommelse i Fromhed:

«Dersom i dette Folk en Overlevende skjænder en Afdøds Ihukommelse, lad da den, som er vel underrettet, komme frem med Sandheden; den, som holder denne tilbage, gjør sig skyldig i den samme Fortielse som den, der skjuler en gennem Propheten meddelt Herrens Aabenbaring», at Forfatteren har stillet sig den Opgave at udbrede Asharis Forherligelse for Efterverdenen. — Idet jeg maa bemærke, at Bogen overalt kun indeholder en Sammenstilling af forskellige Traditionsgrupper uden nogen bestemt fremadskridende Ud-

¹⁾ I det Følgende vil Fortalen af dette Værk blive meddelt.

vikling, har jeg ved dens Benyttelse anset det rigtigt at give først en Indholdsliste over de forskjellige Afdelinger, hvori Traditionerne ere ordnede, og da benytte de Traditioner, der kunne have Værd, til Støtte for en sammenhængende Fremstilling. Overskrifterne over de enkelte Afsnit angive dette Indhold:

1. Om Abu-l-Hasan el-Asharis Slægt og Grunden til, at han har forladt Mohtazaliternes Anskuelse.
2. Traditioner fra Propheten, der bevise Stamfaderen Abu-Musa el-Asharis høje Begavelse og de Jemanensiske Stammers Fortrin, samt Prophetens Forudsigelse, at disse Egenskaber skulle engang forenes hos Efterkommeren Abu-l-Hasan.
3. Om Abu-l-Hasans høje Herkomst og hans Fortrin som Religionslærer.
4. Om Abu-l-Hasans Betydning i Videnskaben, Angivelse af hans indtil A. 320 H. samlede Værker.
5. Forherligelse af Abu-l-Hasans Fromhed og Bødsøvelser.
6. Om Abu-l-Hasan som Gjenstand for den guddommelige Naade, forsaavidt han nedstammer fra den ædleste Familie blandt Araberne.
7. Om Abu-l-Hasans Kamp med Kætteriet og hans Formaninger og Sendeskrivelser til de Troendes Menigheder. Udvikling af Asharis System som det, der ved at følge Middelvejen har undgaaet alle kætterske Udskejelser.
8. Forskjellige Visioner, der bevise Abu-l-Hasans Adkomst til at betragtes som Imam.
9. Meddelelse af forskjellige Digte, hvori Abu-l-Hasan lovprises.
10. Levnetsbeskrivelser af de berømteste Theologer, der ere udgaaede fra Abu-l-Hasan Ashari, idet Disciplenes Berømmelse forherliger Mesteren. Disse Levnetsbeskrivelser ere inddelte i 5 Klasser: 1) hans umiddelbare Disciple, 2) de i 2den Generation, 3) de i 3die Generation, 4) de i 4de

Generation, 5) de i 5te Generation, hvilke Sidste høre til vor Forfatters Samtid. I denne Klasse omtales den berømte Gazzali († 505 H.); den Sidste, der nævnes, er Theologen Abu-l-Fath Nasr-Allah b. Muh. b. Abd el-Qawi el-Ashari († 542).

Den følgende Del af Haandskriftet indeholder et vidtløftigt Forsvar for Anvendelsen af den dialektiske Methode (al-keîâm) i Theologien, der ved en falsk Opfattelse af Shafeis Ord har været betragtet som stridende mod den sande Tro. Dialektiken er efter vor Forfatter nødvendig til enhver Tid, hvor den umiddelbare Tro bliver rystet ved Kætteriets Tvivl; man maa da møde Modstanderne med lige Vaaben, og Dialektiken bliver tvertimod et fortjenstfuldt Middel til at bestyrke Troessandheden. Slutningen indeholder en Række Citater af hans Modstanders omtalte Skrift «en Fremstilling, som indeholder en Udvikling af de Troendes Læresætninger», med vor Forfatters Gjendrivelser. «Som Prophetens Samtidige», slutter vor Forfatter, «Abu Bekr, Omar, Ali, Ayisha, og Islams berømteste Religionslærere have havt at lide af deres Samtids Bagvaskelse, saaledes ogsaa el-Ashari». Da Propheten i sit Ord har lovet hver den Fritagelse for den evige Straf, der forsvarer sin Troesfælles Ære, venter Forfatteren da ogsaa for sit Vedkommende denne Løn af sit Værk, som han har forfattet i den Hensigt at styrke de Troendes Menighed ved den heri indeholdte Sandheds Udbredelse.

I.

Abu-l-Hasan el-Asharis Herkomst og Sendelse, stadfæstet ved Udsagn af Propheten.

Idet vi se den religiøse Legende at have frit Spillerum i det 3die og 4de Aarhundrede H. med Hensyn til Abu-l-Hasans Forherligelse som Religionsreformatør, skal jeg tillade mig at

anføre nogle af de vigtigste og mest karakteristiske Traditioner, der forekomme i dette Afsnit hos Ibn-Asàkir. — Med Hensyn til hans Oprindelse fra Prophetens berømte Samtidige og Vaabenbroder Abu-Musa el-Ashari og de Jemanensiske Stammers Fortrin finde vi disse Ord af Propheten, gjentagne med smaa Variationer og bekræftede som overalt i dette Arbejde med Angivelse af den uafbrudte Række af Hjemmelmænd, der have bevaret Traditionen lige fra Muhammed: «Den sande Tro tilhører Jemen, og Visdom har der sin Bolig; Jemens Folk vil komme til Eder, mildt af Charakter og fromt af Hjerte». En anden Tradition udtrykker omtrent det Samme med disse Ord: «Under Prophetens Ophold i Medina sagde han: Herren være lovet; nu ere Guds Hjælp og hans Sejr naaede til os: Se Jemens Stammer!» Man spurgte ham da om dette Folks Natur, og han svarede: «Et Folk, føjeligt og mildt af Hjerte; den sande Tro tilhører Jemen ligesom Guds Videnskab og Visdom»¹⁾. Paa samme Maade finde vi Begyndelsen af Verset S. V. v. 59²⁾ forklaret: «Visselig, Gud vil lade komme til Eder et Folk, som han elsker, og som elsker ham». Henvendt til Abu-Musa skal Muhammed have sagt: «Det er dennes Folk og Slægt».

Denne Abu-l-Hasans Stamfader Abu-Musa el-Ashari hørte til de tidligste Islams Bekjendere i Mekka, hvorfra han deltog i Udvandringen til Habessinien, hvor han forblev indtil Erobringen af Khaybar. Efter at være vendt tilbage til Medina udnævntes han til Statholder i Jemen; under Chalifen Omar erobrede han som kommanderende General Ahwáz og Ispahan, udnævntes af Othman til Statholder i Cufa og var blandt Voldgiftsmændene i Striden mellem Moawiah og Ali. Ved sin smukke Stemme

¹⁾ Traditionen findes hos Bochari, s. Krehl. recueil des trad. mahom. t. II p. 382.

²⁾ Sign. Beidhawis comment. t. I p. 263.

havde han erhvervet en vis Berømthed som Koranlæser, ligesom man lovpriste hans Retfærd og Dygtighed i Administrationen. Han døde A. 42 eller 44 H. i en Alder af 66 Aar og efterlod 4 Sønner, blandt hvilke vi finde Abu-Borda i Abu-l-Hasans Slægtregister¹). Hans Ihukommelse forherligedes ved en Mængde Sagn, der især tiltog fra den Tid, det lykkedes hans Efterkommer Abu-l-Hasan at vinde Anerkjendelse ved sin orthodoxe Reform. «Ashariterne», skal Muhammed have sagt, «havde den Vane, naar de paa deres Tog vare bragte til den yderste Nød, og der kun var lidt tilbage af Fødemidler til Underholdning for deres Familie i Medina, at samle disse Levninger og at uddele dem ligeligen; de sluttede sig til mig, og jeg til dem». En anden Tradition forherliger denne Stammes Tapperhed: «Hvor de ere tappre, disse af Stammen Asad og Ashar; aldrig forfærdede i Slaget, overskride de aldrig det rette Maal; de høre til mig, og jeg til dem». Ogsaa deres Fromhed i Egenskab af Koranlæsere omtales saaledes: «Jeg gjenkjender Ashariterne paa deres Stemme, naar de synge om Natten, skjøndt jeg ikke har iagttaget, hvor de om Dagen havde opslaaet deres Telte; paa deres Stemmer om Natten gjenkjender jeg deres Boliger; dem tilhører Befalingen, naar det fjendtlige Kavalleri nærmer sig». En ensartet Tradition forherliger den samme Egenskab som Koranlæser hos Abu-Musa med disse Ord af Propheten: «Denne har modtaget Davids Harpe»; og en lignende Ytring af Abu-Othman: «Jeg har ikke hørt nogen Harpe, Cymbel eller Cithar med behageligere Lyd end Abu-Musas Stemme; naar han bad, ønskede vi alle, at han vilde læse hele den anden Sura med sin herlige Røst». Han blev derfor sendt af

¹) Slgn. de Sacy, anthol. gram. p. 146, og Nawawi biogr. dictionary by Wüstenfeld p. 708.

Propheten til Jemen for at undervise Beboerne i Koranlæsning. Som Retslærd indtager han efter en anden Tradition en høj Plads blandt Prophetens Samtidige: «Afgjørelserne efter Loven», hedder det, «tilkomme disse 6 Prophetens Samtidige: Omar, Ali, Abdallah, Zeid, Obay b. Kaab og Abu-Musa». — Ashariternes Flugt til Habyssinien er bleven omtalt i følgende Tradition, der udledes fra Abu-Musa selv¹⁾: «Vi udvandrede fra Jemen, noget over 50 i Tal, alle tilhørende min Stamme. Vi vare 3 Brødre: Abu-Musa, Abu-Rahm og Abu-Azim; Skibet førte os til Neddjadj (Fyrsten) i Habyssinien, hvor Dja'far b. Abu-Thalib var flygtet hen med sit Følge, og vi ventede her Prophetens Ankomst efter Indtagelsen af Khaybar. Han uddelte kun Bytte til dem, der havde deltaget i dette Felttog, samt til Dja'far og hans Ledsagere. Idet han gjorde dem delagtige heri, sagde han: I have udført en dobbelt Flugt: først ere I flygtede til Neddjadj, derpaa til mig». Stammens almindelige Fortrin berømmes af Propheten med disse Ord: «Fredssommelighed tilhører Stammen Kindah, medens uafhængige Fyrster ere at finde blandt Radman, Sekâsik, Ashar og Hamdan, de forskjellige Jemens Stammer». Ved en anden Lejlighed skal han have sagt: «Ashariterne dufte som Moskuspunge». — Den ovenfor nævnte Søn af Abu-Musa Abu-Borda blev afsat fra sit Embede som Kadhi i Cufa af Heddjadj og levede endnu efter Othman II's Chalifat, da han døde ved Aar 103 i en Alder af 80 Aar; hans Søn Sâid Belâl udmærkede sig som Kadhi i Basra ved sin Iver mod Kættere²⁾. — Idet vi se Abu-l-Hasan udlede sin Slægt fra Ashars Stamme, og Abu-Musa, Prophetens Samtidige, er hans berømte Farfader, finde vi

¹⁾ Slgn. Bochari par Krehl t. III p. 28 og Sprenger, das Leben des Moh. t. II p. 53, 164.

²⁾ Slgn. Anthol. gram. par de Sacy p. 146.

altsaa baade Koran og Sunna anvendte til Forherligelse af vor Reformators og hans Tilhængeres Orthodoxy. Dog ikke alene hans Oprindelse var det nok paa denne Maade at hævde, man maatte tillige søge en Bekræftelse for den Tid, da han opstod, og vi have i denne Henseende en interessant Tradition, der indeholder en Art Udsigt over Islams Udvikling i det mindste saaledes, som den opfattes af en Commentator, samtidig med Ibn-Asâkir. «Gud», har nemlig Propheten sagt, «vil i Begyndelsen af hvert Aarhundrede sende dette Folk en Reformator i Troen». «Jeg har hørt», tilføjer Ibn-Asâkir, «vor Imam Abu-l-Hasan Ali udvikle fra Prædikestolen i Damask denne Tradition, der er bekræftet ved Abu-Alqamas Vidnesbyrd, saaledes: I Begyndelsen af 1ste Aarhundrede fremstod som Sandhedens Forkæmper Omar b. Abd-el-Aziz († 101 H.), i Begyndelsen af 2det Aarhundrede Moh. b. Edris Schafei († 204 H.), i 3die Aarhundrede el-Ashari, i det 4de Aarhundrede Ibn al-Bâqillâni¹⁾, i det 5te Chalifen Mostarshid billah († 529), skjøndt efter min Mening Imam Abu-Hâmid Moh. al-Gazzali²⁾, berømt ved sin Lærdom og sine Skrifter, snarere burde have været nævnt. Andre have tænkt paa Abu-l-Abbas Ahmed b. Omar b. Soreidj som det 3die Aarhundredes Reformator, men vor ovenfor meddelte Anskuelse er langt rigtigere, da el-Asharis Fremtræden i Egenskab af Sunnas Forsvarer er inderligere knyttet til den religiøse Reform, idet han udviklede en heftig Kamp mod Mohtazaliterne og andre kætterske Sekter og udbredte en Mængde Stridsskrifter mod disse. Abu-l-Abbas b. Soreidj derimod kan kun betragtes som

¹⁾ Abu Bekr b. al-Thayib b. al-Bâqillâni var Kadhi i Bagdad og gjorde sig berømt som theologisk Forfatter; han døde 403 H., s. Ab. annal. Islam. t. III p. 21.

²⁾ Al-Gazzali er en af de berømteste blandt Islams Theologer, som bragte el-Asharis Lære til systematisk Afslutning; han døde 505, v. ibd. t. III p. 375.

en i Theologien og dens forskellige Bifag bekjendt Lærd¹). Af samme Grund bør ogsaa al-Bâqillâni foretrækkes som Repræsentant for det 4de Aarhundredes Theologi for Abu-Thayib as So'lûki, som stod langt tilbage for ham baade i Lærdom og Virksomhed som Forfatter²). Ibn-Asâkir slutter da denne Samling af Traditioner om Ashars Stamme og Abu-Musa, fremstillede til Forherligelse af Abu-l-Hasan, af hvilke kun nogle af de vigtigste her ere anførte, med den almindelige Bemærkning: «Ashariterne havde allerede i Prophetens Tid erhvervet sig en Berømmelse ved deres Tro og Lærdom; den Fornemste blandt dem var Abu-Musa, Abu-l-Hasans Stamfader, hvilket maa være en tilstrækkelig Adkomst til Adel. Ingen farer vild af sin Vej ved at følge en saadan Forfaders Spor».

Efter at have meddelt det Nødvendige om vor Reformators Oprindelse gaa vi da over til i det følgende Afsnit at fremstille hans Liv og Grunden til, at han opgav sine mohtazalitiske Anskuelser.

II.

Abu-l-Hasan el-Asharis Levnet, hans Omvendelse og Død.

Abu-l-Hasan el-Ashari nedstammede, som vi have set, fra Muhammeds berømte Samtidige Abu-Musa el-Ashari efter denne Stamtavle: Abu-l-Hasan Ali b. Ismail, ogsaa kaldet Abu-Bishr, b. Ishâq b. Salim b. Ismail b. Abdallah b. Musa b. Bilâl b. Abu-

¹) Abu-l-Abbas Ahmed b. Omar b. Soreidj er Forfatter til en Del theologiske Værker og døde 306 H., s. ibd. t. II p. 335, hvor vi læse Begyndelsen af den her meddelte Tradition.

²) Abu-Thayib as-So'lûki erhvervede sig Anseelse som theologisk Forfatter og døde efter Nogle 387 H., efter Andre 402 H., s. Ibn-Khalliq. ed. de Slane t. I p. 308.

Borda b. Abu-Musa Abdallah b. Qais b. Selim el-Ashari; denne Sidstes Slægt, sat i Forbindelse med Djomâhir b. el-Ashar, udledede sin Oprindelse fra Kongerne af Saba i Jemen. Ashari fødtes 260 H. i Basra i det 3die Aarhundrede, som efter Prophetens Udsagn, bevaret ved Abu-Horaira, skulde bringe Sandhedens Frelse: «Den bedste Tidsalder er den, til hvilken jeg er bleven sendt, dernæst den følgende, efter den den derpaa følgende». «Jeg veed ikke», bemærker Abu-Horaira, «om Propheten bestemt har udtalt den 3die eller ikke»; «derpaa vil komme en Slægt, hengiven til Blødagtighed og Kjødets Pleje, som vil aflægge Vidnesbyrd om sin Tro uden Opfordring»¹⁾. Idet en Tidsalder anslaaes af Propheten ved en anden Lejlighed til 100 Aar, have vi altsaa Abu-l-Hasan som Repræsentant for den orthodoxe Tro og Forkæmper for Sunna i det 3die Aarhundrede. Han tilbragte den meste Del af sit Liv i Bagdad, sluttende sig til Mohtazaliternes Lære indtil sit 40de Aar; da indesluttede han sig pludselig en 14 Dage i sit Hus, som han kun forlod for at bestige Prædikestolen i Damask og holde denne Tale: «Jeg har holdt mig i nogen Tid fra Eder for at tænke over min rystede Tro, idet mit Hjerte vakler mellem Sandhed og Forføngelighed; efter at have anraabt Herrens Vejledning er jeg bleven ledet til Sandheden, for hvilken jeg vil aflægge Regnskab i mine Skrifter. Jeg opgiver nu alle mine gamle Anskuelse, som jeg aflægger denne Kappel». Han henkastede derpaa sin Kappel og uddelte sine Arbejder til Folket, blandt hvilke fandtes Bogen «Lynet» (al-lam') og et Stridsskrift mod Mohtazaliterne, kaldet «Aabenbaring af Hemmelighederne og Sønderrivelsen af Sløret». Efter at være blevene bekendte med disse Skrifers Indhold betragtede de sunnitiske Theologer og Traditionister dem som en Art kanoniske Bøger, valgte Abu-l-Hasan til deres Imam, og hans Skole erholdt efter ham Navnet

¹⁾ Slgn. den samme Tradition hos Bochari, ed. Krehl t. II p. 416.

Ashariter. Han blev derved det mest forhadte Menneske for Mohtazaliterne, som skjændede hans Navn med alle Slags Beskyldninger og tilskrev forføngelige Bevæggrunde hans Omvendelse. En anden Tradition om Abu-I-Hasans Omvendelse er affattet saaledes: «En Fredag besteg al-Ashari pludselig Prædikestolen i Basra efter Bønnen, indhyllet i en stor Kappe, som han sønderrev med disse Ord: Jeg kalder Eder til Vidne paa, at jeg hidtil har staaet udenfor Islam, men fra dette Øjeblik antager jeg den sande Tro som en bodfærdig Omvendt og tilbagekalder mine mohtazalitiske Anskuelse¹⁾. To andre Traditioner lade os se Asharis Omvendelse begrundet paa en Aabenbaring i Drømme af Propheten; den ene gaar navnlig ud paa at fastholde Dialektikens Forbindelse med Traditionsvidenskaben, forsaavidt Formaalet er at forsvare den orthodoxe Lære; den andens Formaal er at hævde Dogmet om Muligheden af at skue Herren hinsides. «Naar man nu», slutter endelig Ibn-Asàkir denne Art Traditioner, «vil indvende, at en fremragende Kætters Omvendelse, der saa længe har benegtet Guds Egenskaber, ikke kan være oprigtig, at denne ikke kan modtages af Gud, og at hans Tilbagevendelse til Sandheden efter en saadan Førvildelse ikke er sandsynlig, svare vi dertil: En saadan Mening er blottet for al Grund og kan umulig hævdes; Omvendelse modtages altid af Herren, hos hvem enhver Bodfærdig kan vente Tilgivelse. Traditionerne af modsat Indhold ere ikke paalidelige, og efter Fornufts slutning er den modsatte Anskuelse uholdbar. Kætteri kan ikke ansees værre end Fleguderi; den modsatte Anskuelse er falsk, idet man modtager Islams Bekjendelse af Enhver, der er i Besiddelse af et aabenbaret Skrift, af Enhver, der opgiver sin forrige Religion, og af den Vantro; hvorledes skulde da en Kætters Omvendelse være umulig, der dog maa ansees for at høre til Islam?» — Vi se altsaa Abu-I-Hasan optagen

¹⁾ Slgn. disse Traditioner med Beretningen hos Makritzi al-Khithath, Cah. Udg. t. II p 359, og Ibn-Khalliq. transl. by de Slane t. II p. 227.

i den orthodoxe Kirkes Skjød, efter at han indtil henimod sit 40de Aar havde fulgt Mohtazaliternes Lære under Vejledning af den berømte Djobbâi; hans Omvendelse synes snarere fremkaldt ved en længere indre Prøvelse end som Følge af en dialektisk Strid, hvori han efter enkelte Forfattere¹⁾ siges at have overvundet sin Modstander i et casuistisk Spørgsmaal. Han optraadte nu som Forfatter til en Mængde theologiske Skrifter til Forsvar for den traditionel-orthodoxe Opfattelse, ligesom en Masse Sendebreve til forskellige Islams Menigheder skyldes hans Virksomhed. Efter Ibn-Hazm, en af de berømteste spanskarabiske Forfattere fra det 5te Aarhundrede²⁾, beløb Antallet af hans forskellige større Værker sig til 55, men Abu-l-Hasans Discipel Ibn-Fourek († 406) angiver over det dobbelte Antal med disse Ord: «Abu-l-Hasan el-Ashari forlod Mohtazaliternes Lære for at følge Sunna og den store Menighed; støttende sig til Dialektikens Fornufts slutninger forfattede han en Mængde Skrifter af orthodox Indhold; han var født i Basra og nedstammede fra el-Ashari, Prophetens Ledsager, den Samme, der havde erobret en Del af Persien, Kûz-el-Ahwâz og Ispahan. Dennes Efterkommere levede endnu i Basra og vare beklædte med høje Embeder indtil Abu-l-Hasans Tid; da denne ved Herrens Naade havde opgivet Mohtazaliternes Lære for at følge Sunna og den store Menigheds Tro, erhvervede han sig en stor Anseelse, og hans Bøger vandt Udbredelse mellem 300—324 H.». Som Prøve paa den Tids theologiske Polemik meddele vi efter Ibn-Asâkir Begyndelsen af hans Fortale til en Korancommentar, hvoraf vi se, at han ikke lader det mangle paa de bitreste Udfald mod sine theologiske Modstandere, selv mod sin gamle Lærer Djobbâi: «Tilhængere af Kætteri og Vildfarelse have udviklet Koranen paa deres ejendommelige Maade og forklaret den efter deres egen Lyst uden Beaandelse af Guds Naade og uden at kalde ham

¹⁾ Slgn. Ab. annal. Islam. t. II p. 419 og Steiner die Mohtazaliten p. 86.

²⁾ S. Dozy l'hist. des musulmans d'Espagne t. III p. 343.

til Vidne ved deres Gjerning, idet de fjernede sig fra hans Prophet, hans hellige Familie, hans Ledsagere og første Tilhængere; de bleve vildfarende i deres Løgne mod Herren og have ladet sig lede af Personer som Foderhandleren Ibn-Hudhail († 227 H.) og hans Tilhængere, Ibrahim al-Nazzâm og hans Parti (i Begyndelsen af det 3die Aarhundrede), al-Futhi og hans Disciple, af ham, der har sit Navn af Landsbyen Djobbâ, (و: Djobbâi † 303) og hans Skole, af den ynkelige Dja'far b. Harb († 236) og hans Følgesvende, Dja'far b. Mobasshar († 234) og hans Bande, den uvidende Iskâfi († 241) og hans Beundrere, af Peltshandleren fra Balkh (و: Abu-Musa al-Ferrâ † 226) og lignende vildfarende mohtazalitiske Lærere¹). Jeg har saaledes set en Korancommentar af Djobbâi, forfattet mod den guddommelige Aabenbarings Aand og i et Sprog, der passer for Landsbyen Djobbâ, men er meget forskjelligt fra Koranens. Her findes ingen Tradition af gammel Autoritet, men Forfatteren har holdt sig til egen og Satans Indskydelse. Hvis han ikke havde ledet saa Mange i Vildfarelse og bragt en stor Del af det simple Folk til at dele sine Meninger, vilde jeg ikke have havt nogen Grund til at indlade mig med ham». — En lignende Kritik over den Tids Koranfortolkning besidde vi af den Hanefitiske Theolog Abu-l-Abbas Ahmed b. Muh., bekendt under Navnet «Kadhi-asker». «Jeg har fundet», siger han, «adskillige Commentarer til Koranen, skrevne af Philosopher, som fjerne sig aldeles fra Sandhed og den rette Tro; fulde af Vantro og Hyklery bære de kun i det Ydre Guds Enhed til Skue og føre til Fordærvelse; Sunniter og den store Menighed betjene sig aldrig af disse Bøger. En stor Del af disse Værker hører til Mohtazaliterne, som Djobbâi, Nazzâm, Ka'bi og Abd-el-Djabbâr ar-Râzi

¹) Den største Del af de her nævnte Mohtazaliter og deres Læresætninger findes omtalt hos Scharastani, s. Oversætt. ved Haarbrücker t. I p. 48, 53, 60, 70, 72, 74.

† 414 H.)¹⁾ o. l.; man bør aldrig anvende dem eller kaste et Blik i dem for ikke at vække Tvivl eller bringe Troen til at vakle; de benyttes derfor aldrig af Sunniter eller den store Menighed. I modsat Aand have Tilhængere af Læren om Guds Legemlighed forfattet Værker, som Mo h. b. Haytza m²⁾, til hvilke man ligesaa lidt bør tage Hensyn, da deres Forfattere ligeledes høre til Kætterne; jeg har ofte truffet saadanne, men aldrig citeret dem. Derimod har jeg læst en Del Skrifter af Ashari, som har forfattet henved 200, der indeholde en Fremstilling af hans Anskuelse; han havde forfattet et stort Forsvarsskrift for Mohtazaliterne, men efter at Gud havde oplyst ham, opgav han denne Lære og udgav et kritisk Arbejde mod dem. Shafeiterne holde sig i Almindelighed til Abu-l-Hasans Lære og have udbredt en Del Skrifter overensstemmende med hans Anskuelse. Uagtet nogle Theologer have underkastet hans Lære en Kritik angaaende enkelte Spørgsmaal, have de dog ikke formaaet at hævde nogen Dadel imod ham og endnu mindre nogen Beskyldning for Vantro og Kætteri».

Som vi se, var det især mod Slutningen af det 2det Aarhundrede og i Begyndelsen af det 3die, at Mohtazaliternes Læresætninger vare udbredte, indtil de ved Abu-l-Hasans Omvendelse til den orthodoxe Menighed lede en Tilbagegang. Et højst interessant Document er os bevaret af Ibn-Asàkir angaaende Mohtazaliternes Udbredelse under Chaliferne Ma'mun og Mo'tassim, hvilket jeg tillader mig her at gjengive:

Den største Forstyrrelse, der foraarsagedes af Mohtazaliterne, fandt Sted under Chaliferne Ma'mun og Mo'tassim indtil den Grad, at Ahmed b. Hanbal frygtede for at indlade sig med dem. De begyndte at indbilde Fyrsterne, at Sun-

¹⁾ Ka'bi og Abd-el-Djabbâr ar-Râzi ere omtalte af Scharastani, s. Haarbrücker t. I p. 79, 80, 88; om Abd-el-Djabbâr s. Ab. annal. Islam t. III p. 65.

²⁾ S. Scharast. p. 120, 125.

niterne undgik enhver Strid med dem, fordi de vare overbeviste om Orthodoxiens uholdbare Standpunkt og Svagheden i deres Beviser, indtil Ahmed b. Hanbal o. a. ved en aaben Af-læggelse af deres Troesbekjendelse havde bevist det Modsatte. Paa den Tid begyndte man at antage Dogmet om Koranens Skabelse eller menneskelige Oprindelse; intet Vidne blev antaget, ingen Dommer indsat eller Øvrighedsperson hørt undtagen efter at have bekjendt dette Dogma. Uagtet der paa den Tid fandtes en Del Theologer af stor Anseelse i Dialektiken, som Abd-el-Aziz fra Mekka, Hârith al-Mohâsibi († 243) og Abdallah b. Kilâb¹⁾, udmærkede ved Fromhed og Tro, vovede de hverken at sætte sig mod Mohtazaliterne eller at indlade sig i aaben Kamp med dem; de iagttog en tavs Modstand og skrev Bøger mod dem, indtil endelig Abu-l-Hasan el-Ashari fremstod i Basra og hævdede ved sine Værker mod Mohtazaliterne den sunnitiske Tro. Han indlod sig i Undersøgelser med dem, og da man gjorde ham Bebrejdelser herfor, idet han selv tidligere havde raadet til at undgaa dem, svarede han: De ere højere stillede end vi i Egenskab af Statholdere og Dommere; de stige derfor ikke ned til mig, og hvis jeg ikke indlader mig med dem, hvorledes vil da Sandheden nogenlunde komme frem, og de blive overbeviste om, at der endnu findes Troens Forsvarere? Efter at have offentliggjort en Del Arbejder til Forsvar for den sunnitiske Lære, sluttede Shafeiter, Malekiter og en Del Hanefiter sig hertil, og Østens og Vestens Folk fulgte hans System. Han var efter sin Omvendelse nærmest Malekit, Tilhænger af Mâlik b. Anas, efter de fleste Theologers Paastand, uagtet Andre have antaget ham for Shafeit. Hele den nuværende Islams Befolkning, forsaavidt den slutter sig til den orthodoxe sunnitiske Lære, følger el-Ashari, hvis Arbejder ere overalt udbredte. Han var imidlertid ikke den

¹⁾ De to sidste orthodoxe Theologer ere nævnte af Scharastani, s. Haarbrücker t. I. p. 97.

Første, der anvendte Dialektiken til Troens Forsvar; han fulgte sine Forgængeres Spor, hvis Lære han udvidede ved en klar Bevisførelse; han hverken indførte noget Nyt eller stiftede nogen ny Sekt, ligesaa lidt som Målik b. Anas, der var Medicinens Religionslærer og ligeledes kun fulgte sine Forgængere; ligesom dennes Disciple kaldes Malekiter, giver man Navnet Ashariter til el-Asharis Tilhængere, der udbredte sig overalt i Orienten. Mohtazaliternes Indflydelse var meget stor i Irak indtil den Buidiske Fyrste Fennakhosrus¹⁾ Tid, der elskede Videnskab og bivaanede lærde Theologers Sammenkomster. Den øverste Kadhi var Mohtazalit, og Kongen sagde en Dag til ham: «Mødet er besøgt af lærde Theologer, men jeg ser ikke den sunnitiske Lære repræsenteret»; hvortil Kadhien svarede: «Den bekjendes kun af den laveste Klasse i Folket, idet de slutte sig til Autoriteter og Traditioner, som de udbrede uden nogensomhelst Kritik; de følge Alle blindt hen den samme Lære, og jeg kjender Ingen værdig til at repræsentere denne Retning». Denne jammerlige Person, beretter Traditionisten, havde til Hensigt at undertrykke Sandheden og vilde kun lovprise Mohtazaliterne; men Gud vilde føre Lyset til større Klarhed, idet Kongen nemlig svarede: «Umuligt, at Verden kan være blottet for en Troens Forsvarer! søg overalt for at finde en Repræsentant, der kan bivaane vore Møder». Da han ved en Guds Indskydelse holdt fast ved denne Beslutning, svarede Kadhien: «Man fortæller, at der i Basra findes to Personer, en ældre og en yngre, den ene bekjendt under Navnet Abu-l-Hasan al-Bâhili, den anden kaldet Bâqillâni». Kongen, der residerede i Shirâz, gav da sin Statholder Befaling at lade dem komme og sendte en Sum Penge til Rejsen. Efter at Befalingen havde naaet de to Personer, havde den ældre Betænkelighed og sagde: «Disse Folk ere upaalidelige, og vi

¹⁾ Denne Buidiske Fyrste, bekjendt under Navnet Adhad ed-dawlah, regjerede i Irak fra A. 367—72, s. Ab. annal. Islam t. II p. 551.

kunne ikke tage Del i deres Møder, idet Kongen kun vil have alle Theologiens Retninger repræsenterede; handledes der her om en Guds Sag, vilde jeg gaa derhen, men jeg formaar Intet mod saadanne Folk». Ibn al-Bâqillâni bemærkede derimod: «Ibn Kilâb, al-Mohâsibi o. a. tænkte paa samme Maade under Chalifen Ma'mûn, at denne nemlig kun holdt disse theologiske Møder for at kaste Ahmed b. Hanbal i Fængsel i Tharsus; efter Ma'mûns Død blev han ved deres Ligegyldighed overgivet til Mo'tassim, der paalagde ham en vanærende Revselse¹⁾. Havde de derimod selv begivet sig derhen og indladt sig i Strid, vilde de uden Tvivl have hindret Chalifen i at begaa denne Synd, hvortil han endmere tilskyndedes ved den Mening, at der overhovedet ikke gaves noget Forsvar for den orthodoxe Lære; havde de udviklet den sande Tro for Mo'tassim, vilde han have opgivet sin Strenghed, men de forlode deres Collega Ahmed b. Hanbal og bleve Aarsagen til hans Fortabelse. Hvis Du altsaa, min Lærer, følger dissers Exempel, vil Du udsætte mig for Ahmed b. Hanbals Lod og bekræfte dette Folk i deres Lære om Koranens Skabelse og deres Benægtelse af Muligheden af hinsides at skue Herren. Jeg er i alt Fald beredt til Rejsen, om Du ikke vil følge». Han rejste da med Udsendingen og fremstillede sig for Kongen i Shirâz, der udnævnte ham til Lærer for sin Søn. Han erholdt Tilnavnet «Troens Sværd og Folkets Tunge» og døde 403 H.

Trods denne Anerkjendelse i Irâk se vi dog Ashariterne endnu i en senere Periode bestandig udsatte for Mistanke af det ældre hyperorthodoxe og sunnitiske Parti, og da man desuden maatte have Tid til at blive fortrolig med deres Læresætninger, havde de nødig ved særskilte Sendeskrivelser at anbefales af bekjendte Theologer; blandt saadanne anføre vi her Indholdet af et Document af den berømte Imam al-Beihâqi († 458 H.), rettet som et aabent Brev til den Seldjukidiske Fyrste Togrul-

¹⁾ S. Masûdi, Les prairies d'or par Barbier de Meynard t. VII p. 115.

Begs Minister 'Amîd el-Mulk. Ifølge dette havde Abu-l-Hasan ved at opfriske de gamle Traditioner bragt den orthodoxe Lære igjen i Kraft, saaledes som den var foredragen i den ældste Tid af Abu-Hanifa († 150 H.) og Sofyan at-Thauri fra Kufa¹⁾, Awzâi²⁾ og andre Theologer fra Syrien, Mâlik b. Anas († 178 H.) og Shâfeî († 204 H.) fra Mekka og Medina, Ahmed b. Hanbal († 241 H.) og de ældste Traditionssamlere Laith b. Sa'ad³⁾, Bochari, Muslim fra Nisapur⁴⁾ o. a. Han var den Imam, som ifølge Prophetens Løfte skulde føre Slægten mellem det 3die og 4de Aarhundrede tilbage til den sande Tro, og det var hans Slægt, der som nedstammende fra Abu Musa havde modtaget denne Kaldelse af Propheten, hvis Ord ikke svigter. Efter Prophetens Død bekæmpedes Kætteriet, der begyndte at udbrede sig, paa samme Maade af Abu Bekr, som blev understøttet heri af Abu-Musa, Prophetens berømte Vaabenbroder; senere da de kætterske Anskuelse vandt større Udbredelse, og man begyndte at opgive Aabenbaring og Sunna, idet man forkastede disses Lære om Guds Egenskaber, hans Liv, hans Magt, Viden, Villie, hans Syn, Hørelse og Ord, om Prophetens natlige Himmelfart, Straffen i Graven, Vægten i Paradiset, Skabelsen af Paradis og Helvede, de Troendes Frelse fra Helvede, Paradisets hellige Vandbassin, Prophetens Forbøn for de Troende, de fire første Chalifers Rettroenhed, og paastod, at en Del af disse Læresætninger stred mod Fornuften, — da lod Gud af Abu Musas Slægt fremstaa den Imam, som førte den

¹⁾ Sofyan Ibn Said at-Thauri, berømt Traditionssamler, døde 161 H.

²⁾ Abn Amru Abder-Rahman el-Awzâi hørte til de berømteste Lærde i samme Egenskab i Syrien († 157 H.), hvor hans Grav findes i Beyruth, cfr. Ab. annal. Islam t. II p. 31—43.

³⁾ Laith b. Sa'ad († 175 H.) var en af de ældste og berømteste Retslærde i Ægypten, s. Mehren Cah. og Kerâfat I p. 86.

⁴⁾ Bochari, Forfatter til det bekjendte Traditionsværk Sahih, døde 256, og Abu-l-Hasan Muslim, ligeledes berømt Traditionssamler, 261 H., s. Ab. annal. t. II p. 237, 249.

sande Tro til Sejr, som kæmpede ved Ordets Magt mod Vildfarelserne og forklarede Koran og Sunna i Overensstemmelse med den ældre Lære som den eneste sande Vej, der kunde forsvares ved Fornuftbeviser. Ved ham blev da opfyldt Herrens Ord i Koranen: «Gud vil lade komme til Eder et Folk, han elsker, og som elsker ham» (S. V. v. 59). Abu-l-Hasans Lære er derfor kun at betragte som en Arv fra hine Ældste, der engang henvendte sig til Propheten, eftersom alle Traditioner ere enige om, at ingen Andre end Ashariterne rettede disse Spørgsmaal i fordums Dage til Propheten».

Et lignende Document til Forsvar for Abu-l-Hasans Rettroenhed er udstedt af den bekjendte Theolog Abu-l-Qâsim al-Qosheiri fra Nisapur († 465 H.) og bevaret hos hans Efterkommer af samme Navn Abd-el-Rahim Qosheiri († 514 H.)¹⁾, der under et Ophold i Damask viste det til vor Forfatter. «Jeg har», bemærker denne, «gjenkjendt Haandskriften og fundet Indholdet saalydende»: «I Guds Navn, den Barmhertiges, den Mildes! Alle Traditionssamlere have været enige om at anse Abu-l-Hasan Ali b. Ismail el-Ashari som Imam i Traditionsvidenskaben, og at hans Lære var i Overensstemmelse med denne; han holdt sine Forelæsninger i Theologi efter Sunna og gjendrev kætterske og vantro Meninger. Han var et draget Sværd mod Mohtazaliterne og alle kætterske Sekter i Islam, som udsøndrede sig fra den store Menigheds Tro. Enhver, som dadler, mistænker eller taler slet om ham, gjør sig derfor skyldig i samme Forbrydelser mod alle Troende og Sunniter. Vi have underskrevet efter vor frie Villie denne Erklæring i Maaneden Dhoul-Qa'det A. 436 H.»

(En stor Del Underskrifter følger.)

Angaaende al-Asharis Død er man ikke ganske enig²⁾, idet

¹⁾ S. Ab. annal. Islam t. III p. 230 og 410.

²⁾ Sign. Ibn Khalliḡān transl. by de Slane t. II p. 227 og Ab. annal. Islam. t. II p. 419—22, hvor hans Dødsaar angives til 330 H.

nogle Traditioner sætte den efter 320 uden at angive et bestemt Aarstal, andre til 330, medens de Fleste antage, at han er død 324 H. i Bagdad, hvilket er overensstemmende med Ibn-Fureks Mening, en Samtidig af Bâqillâni og død 406 H. Angivelsen af hans Dødsaar mellem 320—30 er hævdet af Theologen Abu-l-Qasm Nasr b. Nasr el-Akberi; ved hans Baare hørtes Raabet «Troens Sejrherrer». Den Mening af vor Forfatters Modstander al-Ahwazi, at han skulde være død i al-Ahsâ i Bahrein, gjendriver Ibn Asâkir med disse Ord: «Med Hensyn til hans Gravsted er der ikke nogensomhelst Tvivl; han er død i Bagdad, og jeg har med egne Øjne mer end en Gang set hans Grav ved Siden af hans tre Troesfællers: Ibn Modjâhid, Abu Bekr b. Nabt Abu Bekr b. Furek¹⁾ og Abu Abdallah Muh. b. Atîq fra Cayrowan». Nogle fanatiske Hanbaliter havde tilfredsstillet deres Had ved at ødelægge hans Gravsten, hvilket dog efter vor Forfatters Mening ligesaa lidt kan antages at have krænket hans Ære, som Ødelæggelsen af Othmans Grav ved Alidiske Partigængere formaaede at sætte en Plet paa denne Chalifs Navn. — At det ikke mangler paa Aabenbareelser af Abu-l-Hasan el-Ashari, i hvilke han efter sin Død viser sig i Drømme for sine tro Tilhængere, indtagende sin Plads i Paradiset og omgiven med en Helgenglorie, anse vi det overflødigt her at bekræfte ved Anførelse af denne Art Traditioner.

III.

Fremstilling af Abu-l-Hasans el-Asharis Læresystem.

Asharis Fortjeneste var at holde Middelvejen mellem de gamle Traditioners umiddelbare og raa Standpunkt og den

¹⁾ Denne, som det synes, rigtige Læsemaade skyldes Haandskriftet fra Leyden (fol. 254 v.), medens det fra Leipzig har det bekjendte Navn Abu Bekr b. Furek, der efter de biographiske Tavler, som danne Slutningen af Værket, er begravet i Nisapur, hvor han døde 406 H.

speculative Philosophi, som havde udviklet sig paa Harûns og al-Ma'mûns Tid i Løbet af det 2det og 3die Aarhundrede e. H. Af den Grund er han ikke tilstrækkelig orthodox for mange af de ældre Zeloter, og hans Lære har, som vi i det Foregaaende have set Exempler paa, nødig at forsvares ved senere Theologers offentlige Sendeskrivelser til forskjellige Menigheder. Ibn Asâkir giver os en sammentrængt Fremstilling af hans Lære efter den ansete Theolog Abu-l-Ma'ali, bekjendt under Navnet Imâm el-Haramein († 478)¹⁾; idet en stor Del af den muhammedanske Theologies Stridsspørgsmaal berøres heri, anser jeg det passende at meddele dette Afsnits Indhold:

«Abu-l-Hasan el-Ashari havde studeret Mohtazaliternes Værker, Djahmiters²⁾ og andre Sekters, som frakjendte Herren alle Egenskaber og paastode i deres Forvildelse, at Gud ikke havde Magt, Visdom, Hørelse, Syn, Liv, Evighed eller Villie. Han var ligeledes fortrolig med Hashwiternes³⁾ Læresætninger om Herrens Legemlighed og materielle Egenskaber, idet disse paastode, at Guds Visdom, Magt, Hørelse og Syn svarede til de samme Egenskaber hos Mennesket. Ashari holdt Mellemsvejen, idet han lærte, at Gud besidder alle disse Egenskaber, men i en Grad, der udelukker enhver Sammenligning med Menneskets. Djahm b. Safwan⁴⁾ lærte, at Mennesket aldeles ingen Magt besidder over sine Handlinger, og at dets moralske Ansvar er intet; Mohtazaliterne derimod holdt paa Menneskets Magt over Handlingerne og paa dets moralske Ansvarlighed; Ashari negtede Menneskets Magt over dets Handlinger, men holdt paa den moralske Ansvarlighed. Hashwiterne forsvarede Muligheden af at skue Herren som enhver anden Gjenstand med en bestemt Form⁵⁾; Mohtazaliterne,

¹⁾ S. Ab. annal. Islam. t. III p. 258.

²⁾ Slgn. Scharastani ved Haarbrücker t. I p. 89 flg.

³⁾ Slgn. ibd. p. 114 flg.

⁴⁾ Slgn. ibd. p. 90.

⁵⁾ S. ibd. p. 115.

Djahmiterne og Neddjåriterne¹⁾ forkastede denne Lære, medens Ashari med sit Mediationssystem lærte, at Gud kan aabenbare sig, men at han er berøvet enhver Udstrækning, ethvert Maal og enhver afgrænset Egenskab. Ligesom han ser ned til os uden at være indskrænket ved legemlige Skranker, saaledes ville vi ogsaa kunne betragte ham. Neddjåriterne lærte, at Herren er allestedsnærværende, og at det er umuligt at bestemme hans Plads og angive hans Stilling, Hashwiterne og Materialisterne²⁾, at Gud befinder sig paa den «himmelske Trone», som er hans faste Hvileplads; Ashari, som holdt Middelvejen mellem begge Anskuelser, fremstillede Guds Tilværelse som ikke bunden til en bestemt Plads, at han havde skabt den himmelske Trone uden at have den nødvendig, og at han forbliver efter dens Frembringelse uforanderlig den samme. Mohtazaliterne forklarede Udtrykket «Guds Haand» ved hans Magt eller Naade, hans Aasyn ved hans Tilværelse; Hashwiterne opfattede Begrebet Haand som Lem af Legemet og hans Ansigt paa samme Maade, medens Ashari forklarede «Haand» ved Egenskab og paa samme Maade hans Ansigt, Øje o. s. v.³⁾. Mohtazaliterne forklarede Udtrykket «Guds Nedstigen» ved hans Aabenbaring af Koranversene eller ved Englenes Nedstigen og Verbet «istiwâ» ved at regjere, Materialisterne og Hashwiah ved Bevægelsen af hans Person, der steg ned og forandrede sin Plads, samt Verbet «istiwâ» ved at sidde paa Tronen og indtage sin Plads, medens Ashari betragtede Guds Nedstigen som en Egenskab og opfattede Verbet «istiwâ» i samme Betydning eller som en Handling, udført paa Tronen⁴⁾. Mohtazaliterne betragtede Koranen som skabt i Tiden; Hashwiter og Materialister paastode, at alle Koranens Bogstaver, det Stof, paa hvilket Koranen var skreven, kort sagt

¹⁾ S. ibd. p. 92.

²⁾ S. ibd. p. 119 flg.

³⁾ Sgn. ibd. p. 96, 125.

⁴⁾ S. ibd. p. 96 og Beidhawi, Comment. S. 20 v. 4.

Alt, hvad der indesluttedes mellem de to Indbindingsplader, var evigt, medens Ashari, holdende Middelvejen, an saa Koranen efter sin Ide for Guds Ord, evig og ikke underkastet nogen Forandring, uskabt og ikke opfundet af noget Menneske, uden nogen Accidents, hvorimod dens Bogstaver, Stof, forskjellige Arter Blæk, dens artikulerede Lyd ere som alle materielle og med Egenskaber begavede Gjenstande skabte, fremkaldte og opfundne af Mennesket¹). Paa samme Maade antog Mohtazaliter, Djahmiter og Neddjær iter, at Troen er skabt, Hashwiter og Materialister, at den efter sin Oprindelse er evig; Ashari derimod antog to Arter Tro: den ene, Troen brugt om Gud i Koranen: »Herren er den, som giver Troen og er dens Vøgter» (S. 59 v. 23), er evig, den anden, Menneskets Tro, er skabt; den udgaar fra ham, og han vil blive belønnet for dens Renhed, straffet for Tvivl. Morgiterne paastaa i Overensstemmelse med det Foregaaende, at den, som engang har hengivet sig til en oprigtig Tro paa Herren, vil aldrig nogensinde vakle enten ved Tilbagefald eller ved Vantro; han vil aldrig kunne gjøre sig skyldig i nogen grov Synd; Mohtazaliterne derimod lærte, at den, som har gjort sig skyldig i en grov Synd, aldrig vil blive frelst fra Helvede, selv om hans Tro og Lydighed havde varet 100 Aar. Ashari holdt igjen Middelvejen og lærte, at den Troende, som gjør sig skyldig i en grov Synd, er underkastet Herrens Naade; hvis Herren vil, kan han tilgive ham og strax gjøre ham delagtig i Paradiset; hvis ikke, vil han straffe ham for en Tid og derpaa optage ham til Naade; men den enkelte store Synd hos den Troende vil aldrig medføre evig Fordømmelse og Straf²). Med Hensyn til Prophetens Forbøn lærte de Alidiske Sekter, at Forbøn tilhørte Propheten og Ali, uden at Guds Befaling eller hans Tilladelse vare nødvendige, ja at de vilde blive bønhørte, dersom de gik i Forbøn for

¹) Sagn. ibd. p. 101, 117.

²) Sagn. Scharastani ved Haarbrücker t. I p. 109, 128, 156, 161.

de Vantro; Mohtazaliterne benegtede enhver Art Forbøn; Ashari derimod, som Mægler mellem begge Parter, lærte, at Prophetens Forbøn for de Troende, der havde fortjent Straf, bliver antagen af Gud, naar han gaar i Forbøn efter Herrens Befaling eller med hans Tilladelse, men at han ikke har Ret til at bede for nogen Anden end for den, som behager Gud¹).

De Uafhængige (al-Khawâridj) holdt paa Othmans og Alis Vantro, medens Ashari forsvarede begges Tro, men foretrak dog den Første. Med Hensyn til Moawiah, Talha og Zobeir, de Troendes Moder Ayisha og deres Tilhængere ansaa Mohtazaliterne dem alle for vildfarende og antog, at deres Vidnesbyrd i Troessager burde forkastes; Alis Tilhængere betragtede dem som Vantro eller Frafaldne efter deres Antagelse af Islam, eller snarere, at de aldrig havde hørt til Islam. Omayaderne ansaa dem derimod hævede over enhver Mistanke om Forvildelse. Ashari, som holdt Mellemsvejen mellem alle disse Anskuelse, lærte, at hvert Menneske, som hengiver sig til en retfærdig Sag, er i sin gode Ret, at de derfor alle burde dømmes efter denne Maalestok, at de ikke afveg fra hinanden i noget væsentligt Punkt af Religionen, men kun i Bisager, at deres Iver havde revet hver sin Vej, og at de maatte vente en naadig Dom hinsides²). «Ashari fandt», efter vor Forfatters Udtryk, hvormed han slutter dette Uddrag, «hverken paa noget Nyt eller indførte nogen væsentlig Reform af det Overleverede, men betjente sig af en sikker Bevisførelse, som, støttet paa den skrevne Lov og Traditionerne, førte til sand Gudserkjendelse og Frelse. Hver, som følger denne Vej, vil blive frelst, og den, som afviger herfra, farer vild og er fortabt».

Efter at vi have set Abu-l-Hasan el-Ashari holdende Middelvejen mellem kætterske og sekteriske Anskuelse, lade vi

¹) Slgn. Scharastani p. 109.

²) Slgn. Scharastani p. 112, 129 flg., 187.

ham nu til Slutningen selv fremstille sit Læresystem efter det i Begyndelsen¹⁾ omtalte Værk «el-Ibânet fi usûli d-diânet» («Fremstilling af Troens Grundlag»); Ibn-Asâkir meddeler os Fortalen, som vi her tillade os at gjengive, da den indeholder en Art muhammedansk Katekisme, hvis Sætninger endnu bestandig have Gyldighed.

Efter den sædvanlige Lovprisning af Herren som den, der har befalet at følge Koranen og Propheten, fortsætter el-Ashari saaledes: «Skjøndt Gud har befalet at følge Propheten og at handle i Overensstemmelse med hans Aabenbaring, have dog mange Elendige og til Fortabelse Fordømte forladt Prophetens Vej, idet de holdt sig til falske Læreres Autoritet, forkastede Prophetens Vejledning, bleve vildfarende og have tabt den sande Vej». Efter at have meddelt omtrent de samme kætterske Anskuelse, som vi nylig have lært at kjende efter Theologen Abu-l-Ma'ali Imâm-el-Haramein, fortsætter el-Ashari nu sin Fremstilling med disse Ord: «For at imødegaa den Indvending blot at have fremsat forskellige kætterske Anskuelse, som Mohtazalitters, Qadaritters, Djahmiters, Haruritters, Râfidhiters og Morgiters, uden at have gjort Rede for vor egen religiøse Opfattelse, afgive vi nu denne Erklæring: Den Tro, vi bekjende, og de Anskuelse, vi forsvare, bestaa i at overholde Guds Aabenbaring og hans Prophets Vej i Forbindelse med de Traditioner, der ere os overleverede fra hans Samtid, de ældste Lærere og disses Efterkommere. Vi hævde disses Lære, navnlig Ahmed b. Hanbals, idet vi slutte os nøje til ham og undgaa enhver afvigende Mening; han var den berømte Lærer og fuldkomne Imam, ved hvem Herren har aabenbaret Sandheden, da Mørket nærmede sig, ved hvem han har oplyst Vejen og tilintetgjort nye Indfald, Vildfarelser og Tvivl. Vor Troesbekjendelse er, som følger:

¹⁾ S. p. 38.

1. Vi bekjende Tilværelsen af Gud, hans Engle, hans Bøger, hans Udsendinge, af Alt, som er aabenbaret ved Gud, af alle sikre Traditioner, udledede fra Propheten; vi forkaste Intet af alt dette.
2. Vi bekjende, at Gud er een, eneste, evig; at der ingen Gud er til foruden ham; han har hverken Hustru eller Barn;
3. at Muhammed er hans Tjener og hans Apostel;
4. at Paradis og Helvede have virkelig Existents, at Dommedag vil komme, uden at man bør have nogensomhelst Tvivl herom, at Herren da vil vække de Døde af Graven;
5. at Herren indtager sin Plads paa den himmelske Trone efter Koranverset: «Den Barmhjertige, som sidder paa Tronen»¹⁾;
6. at han har Ansigt efter Verset: «Herrens Aasyn vil forblive i Glands og Herlighed»²⁾, at han har Hænder efter sit eget Udsagn: «Herrens Hænder ere aabne»³⁾ og ... «Jeg har skabt med mine Hænder»⁴⁾, at han har Øjne, men at det er os umuligt nærmere at gaa ind paa Beskrivelsen af dette; han selv har sagt: «Den svævede for mine Blikke»⁵⁾. Hver, som forklarer paa anden Maade Herrens Navn og Væsen, er i Vildfarelse.
7. Vi tillægge Herren Alvidenhed efter hans Ord: «Han har aabenbaret Dig Koranen i sin Alvidenhed»⁶⁾, og «Kvinden føder ikke Noget til Verden eller bærer, hvad han ikke har Kundskab om»⁷⁾.

1) S. 20 v. 4.

2) S. 55 v. 27.

3) S. 5. v. 69.

4) S. 38 v. 75.

5) S. 54 v. 14.

6) S. 4 v. 164.

7) S. 35 v. 12.

8. Vi tillægge ham Almagt efter Verset: «Have de ikke betænkt, at Herren, som havde skabt dem, var stærkere end de»¹⁾?
9. Vi tillægge ham Syn og Hørelse; vi forkaste Intet af alt dette som Mohtazaliterne, Djahmiterne og de Uafhængige (Khawâridj).
10. Vi lære, at Guds Ord ikke er skabt, at Herren Intet har skabt undtagen ved sit Ord «Bliv» («kun»), som han selv har sagt: «Vi sige kun, naar Vi ville Noget: «Bliv («kun»), og det er»²⁾);
11. at der er Intet paa Jorden, hverken Godt eller Ondt, undtagen ifølge hans Villie, at Alt er skabt efter hans Villie, at Ingen kan frembringe Noget, undtagen forsaavidt Gud vil, at Ingen kan undvære Gud eller undrage sig hans Alvidenhed, at der er ingen Skaber udenfor Gud, at Menneskets Handlinger ere skabte af ham og forud bestemte af ham ifølge hans Ord: «Det er Herren, der har skabt Eder og Eders Handlinger»³⁾, at Menneskene ere afmægtige til at frembringe Noget, medens de selv ere skabte, som de talrige Vers i Koranen bevise: «Er der vel en anden Skaber end Gud»⁴⁾? «De skabe Intet»⁵⁾; «mon den, som skaber, skal være lig den, som Intet har skabt»⁶⁾?, og «Ere de vel blevne skabte uden Maal, eller ere de selv Skabere»⁷⁾?
12. at Gud har tilstaaet de Troende sin Naade ved at bibringe dem Lydighedsaand, at han er dem naadig,

¹⁾ S. 41 v. 14.

²⁾ S. 16 v. 42.

³⁾ S. 37 v. 97.

⁴⁾ S. 35 v. 3.

⁵⁾ S. 16 v. 20.

⁶⁾ S. 16 v. 17.

⁷⁾ S. 52 v. 35.

at han vaager over deres Lykke og styrer dem, men derimod leder de Vantro i Vildfarelse uden at give dem Troens og Vejledningens Naade; hvis det ikke forholdt sig saaledes, vilde de være frelste, og hvis han styrede dem, vilde de være vel styrede, som han selv siger: «Den, hvem han leder, er vel ledet, og den, hvem han vildleder, er fortabt¹⁾. Vi lære, at Gud vel har Magt til at frelse de Vantro og vise dem sin Naade, saa at de vare i Stand til at blive Troende, men han vil, at de skulle forblive vantro overensstemmende med hans Alvidenhed. Derfor skuffer han dem og forseglor deres Hjerter; det Gode og Onde afhænger følgelig ene af Guds Beslutninger og af hans Almagt.

13. Vi anerkjende derfor Herrens Beslutninger og hans Magt over det Gode og det Onde, det Frelsende og det Fordærvelige. Vi vide, at Alt, hvad der indtræder til vor Frelse, ikke har til Formaal at vildlede os, men at derimod hvad der vildleder, ikke tjener til at lede os paa rette Vej, at vi ere ude af Stand til paa nogen Maade selv at arbejde for vor Sjæls Frelse og at undgaa det Fordærvelige, men at Alt er overladt til hans Villie; vi overgive vor Lod til ham, idet vi tilstaa vor Usselhed og vor Trang til ham i hvert Øjeblik.
14. Vi bekjende, at Koranen er uskabt, og at hver, som antager Koranens Frembringelse som Menneskeværk, er vantro. Vi tro, at Herren vil vise sig for vore Øjne paa Opstandelsens Dag som Fuldmaanen for de Troende ifølge de fra Propheten nedarvede Traditioner, som: «De Vantro skulle blive indhyllede i Mørke paa den Dag, da de Troende skulle se ham», og Koranverset: «Visselig, den Dag ville de blive udelukkede fra Herrens

¹⁾ S. 7 v. 177.

- Nærværelse»¹⁾, og dengang, da Moses anraabte om at skue Herren, og Gud aabenbarede sig paa Bjerget og lagde det i Støv, erklærede han Moses, at han aldrig skulde skue ham i denne Verden²⁾).
15. Vi antage, at man ikke bør erklære Nogen for vantro, som hører til Islams Menighed, paa Grund af en begaaet Synd, som Hor, Tyveri, Nydelse af Vin, tvertimod de Uafhængiges Mening, som paastaa, at de ere paa Grund heraf lige med de Vantro³⁾. Med Hensyn til Dødssynder og lignende lære vi, at den, som har gjort sig skyldig heri efter at have anset en saadan tilladt, er vantro, forsaavidt han ikke har været overbevist om Forbrydelsens Utilladelighed.
 16. Vi anse Begrebet «Islam» ∴: «Hengivenhed i Guds Villie» at være af større Omfang end Begrebet «Tro»; derfor er ikke enhver Art af «Islam» identisk med «Tro» (Imân).
 17. Vi tro, at Herren styrer vore Hjerter, som ere mellem hans to Fingre, at han vil lægge Himmelen paa en Finger og Jorden paa en anden ifølge en fra Propheten udledet Tradition;
 18. at han ikke vil lade indtræde enten i Paradis eller Helvede nogen Troende eller Enhedsbekjender undtagen efter Prophetens Vidnesbyrd; vi haabe, at Syndere engang ville indtræde i Paradis, uagtet vi frygte Helvedes Straf for dem; vi tro, at Herren vil ved Prophetens Forbøn udfri en Mængde fra Helvede, efter at de ere blevne brændte der; vi antage Straffen i Graven, den reelle Tilværelse af Vandbassinet, af Vægten, af Broen og af Opstandelsen, at Herren vil samle Alle paa Opstandelsens Dag og holde Ret for de Troende, at Tro, der viser sig i Ord og Handlinger, kan voxes eller aftages i Overensstemmelse med de sikre Traditioner, der udledes fra Propheten.

¹⁾ S. 83 v. 15.

²⁾ S. 7 v. 139.

³⁾ Slgn. p. 59 i det Foreg.

19. Vi holde paa vor Kjærlighed til de Ældste, hvem Herren udvalgte til Prophetens Ledsagere; vi holde dem højt i Ære, ligesom Gud har udmærket dem, og vi give dem Fortrinet, idet vi erklære som vor Imam efter Propheten Abu-Bekr, ved hvem Gud har forherliget Troen og bragt Sejr over de Gjenstridige, og hvem den første Menighed foretrak til denne Værdighed, saaledes som Propheten selv overdrog ham den Forrang at lede den offentlige Bøn, derefter Omar b. al-Khattab, derefter Othman b. 'Affân, dræbt ved Fjenders Voldsomhed og Misgjerning, endelig Ali b. Abu Thâlib. De have været Imamer efter Propheten og deres Chalifat beaandet af Propheten. Vi indrømme de 10 Personer¹⁾ Paradiset, som have været nævnte af Propheten; efter disse indtage da de øvrige Prophetens Ledsagere deres Rang, idet enhver Strid mellem dem maa ansees som endt. Vi vedkjende os de 4 første Imamers eller Chalifers rette Vejledning, idet de bør ansees som ledede ved Guds Naade, og Ingen kan i den Henseende stilles dem som sideordnet.
20. Vi betragte som sande alle de Traditioner, der ere os overleverede af de ældste Traditionssamlere, angaaende Herrens Nedstigen til den lavere Himmel, naar han vil sige: «Er der da Ingen, som beder, Ingen, som paakalder Guds Tilgivelse»? ligesom alle andre Traditioner, der bekræftes af disse i Modsætning til forvildede og kætterske Meninger. I tvivlsomme Spørgsmaal holde vi os til Guds Bog, Sunna og den store Menigheds Antagelse; vi indlade os ikke paa nye Forestillinger om Gud og udsige Intet om Herren, hvad vi ikke vide med Vished. Vi tro, at Herren vil aabenbare sig paa Dommens Dag efter sit

¹⁾ Disse 10 Personer ere: Abu-Bekr, Omar, Othman, Ali, Talha, Zobair, Sa'ad b. Abu-Waqqâs, Saïd, Abd-er-Rahman b. Aus og Abu-Obaidah b. al-Djarrah, s. Scharastani ved Haarbrücker t. I p. 187 og Qazwini t. II p. 80—81.

Ord: «Naar Herren kommer med Englene i bestemt Orden»¹⁾, at han er sine Tjenere nær, som han antyder i sit Ord: «Vi ere ham nærmere end hans Hals-aare»²⁾, og i et andet Vers: «Derpaa nedlod han sig og svævede i Luften; han var i to Buers Afstand eller endnu nærmere»³⁾.

21. Vi iagttage Bønnen om Fredagen og Festdagene, idet vi bede under Imamens Vejledning, han være from eller forbrydersk, efter de almindelige Betingelser for Fællesbøn. Paa samme Maade berettes, at Abdallah b. Omar bad under Hedjdjads Ledelse af Bønnen. Vi iagttage Bønnen for vore Imamer og overlade dem Ledelsen, idet vi anse dem for vildfarende, som ere dem ulydige, selv i det Tilfælde at de kunne synes at følge en falsk Retning⁴⁾; vi fornegte al Berettigelse til at hæve Sværdet og kæmpe i Oprør mod dem.
22. Vi tro paa Antichrists Fremkomst, paa Straffen i Graven, og de Dødes Forhør ved Nakir og Monkir; vi anse Prophetens Himmelfart for sand og virkelig, ligesom vi tro paa Drømmesyn, idet vi tilstede en Forklaring. Vi iagttage Almissegiven i de Dødes Navn samt Bønnen for dem og tro, at Herren vil være dem naadig ved disse Midler. Vi ere overbeviste om Magiens Existents i denne Verden ligesom ogsaa om deres, der udøve Trolddom. Vi iagttage Bønnen over de Døde, hvad enten de have været fromme eller forbryderske, forsaavidt de høre til Islam. Vi bekjende, at Paradis og Helvede ere skabte, og at den, som er død eller dræbt, har naaet sit Livsmaal, som var ham forud bestemt; at ethvert Menneskes Underhold gives det af

¹⁾ S. 89 v. 23.

²⁾ S. 50 v. 15.

³⁾ S. 53 v. 8—9.

⁴⁾ De Uafhængige vedkjende sig den modsatte Lære, s. Scharast. ved Haarbrücker t. I p. 129.

Herren, hvad enten det vindes paa tilladelig eller utilladelig Maade; at Satan indgiver Mennesket onde Tanker, leder det i Tvivl og gjør det urent, tvertimod Mohtazaliternes og Djahmiternes Lære, efter Koranverset: «De, som nedsluge deres Aager, ville vise sig paa Dommens Dag som den, hvem Satan har besudlet ved sin Berøring»¹⁾, og som der læses paa et andet Sted: «Mod dens Ondskab, som indgiver onde Tanker og skjuler sig, som indpuster det Onde i Hjerterne, mod Dæmoner og Mennesker»²⁾.

23. Med Hensyn til fromme Mennesker indrømme vi Muligheden af, at Gud kan udmærke dem ved Kraften til at udøve Mirakler. Med Hensyn til de Vantroes Børn tro vi, at Herren vil antænde en Ild og sige til dem: «Styrter Eder heri!» i Overensstemmelse med Traditionerne. Vi ere overbeviste om, at Gud kjender sine Tjeneres Handlinger, deres Formaal og Alt, som vil indtræffe. Hvad det angaar, som ikke er indtraadt i Virkeligheden, veed Gud ene, hvorledes det vilde være, hvis det indtraadte. Vi holde paa Lydighed mod Imamerne og deres Paamindelsers Oprigtighed mod de Troende, at man maa undgaa Alt, som kan lede til nye Forandringer, og holde sig borte fra Saadanne, der følge deres egne Hoveder. Vi ville bevise disse Sætninger og andre, vi endnu ikke have omtalt, i det Følgende, Kapitel for Kapitel og Stykke for Stykke».

Ibn Asâkir har, som vi se, ved Meddelelsen af denne Fortale til Asharis Værk til Hovedformaal at oplyse Forfatterens fuldkomne Orthodoxy og hævde med hans egne Ord hans Overensstemmelse med den gamle Lærer Ahmed b. Hanbal. Som vi i det Foregaaende have set, havde Asharis Lære kort efter hans Død først Fremgang i Irâk under Beskyttelse af Buiden

¹⁾ S. 2 v. 276.

²⁾ S. 114 v. 4—6.

Fennâkhosru Adhad ed-dawlah, der udnævnte Asharis Discipel Ibn al-Bâqillâni til Lærer for sin Søn og Tronarving. Det lykkedes imidlertid ikke Ashariterne overalt at vinde en saa hurtig Anerkjendelse, og vi se dem saaledes endnu i Midten af det 5te Aarhundrede blandede sammen med Mohtazaliterne og udsatte for Forfølgelser; hvorledes de endelig overvandt al Modstand under Seldjukiden Alp-Arslan, er os fortalt paa følgende Maade af Ibn-Asâkir:

«Under Sultan Togrul-Beg (429—55 H.) vare Ashariterne ved A. 445 H. Gjenstând for megen Mistanke. Fyrsten selv, som var orthodox Hanefit, havde befalet at forbande fra Prædikestolen alle Kættere, medens hans Minister Abu-Nasr Mansur Ahmed al-Kondori, med Tilnavn 'Amîd el-Mulk¹⁾, hyldede Mohtazaliternes Lære. For at mildne sin Smerte over denne Forfølgelse af Anskuelse, han selv hemmelig vedkjendte sig, føjede da Kondori Asharis Navn og hans Tilhængere til de kætterke Sekter, der skulde forbandes, og forfulgte deres Imamer og Lærere; han afsatte saaledes Abu-Othman Sabûni fra Embedet som Imam i Nisapur og gav det til en orthodox Hanefit. En stor Del Sunniter af Asharis Skole, deriblandt Abu-l-Qâsim al-Qosheiri²⁾ († 465 H.) og den berømte Abu-l-Ma'ali Djowaini³⁾, forlod deres Fædreland, idet de foretrak Landflygtighed og Opgivelse af Fødeland med Familie for de Plager, der beredtes dem af Veziren. Det varede imidlertid ikke længe, idet Kondori blev styrtet, og ved Sultanens Død 455 H. valgte hans Brodersøn Alp-Arslan til Vezir Abu Ali-Hasan b. Ali, bekjendt under Tilnavnet Nizâm el-Mulk, som beskyttede Sunniterne og gjorde Ende paa dette Hykleri ved at tilbagekalde Befalingen at forbande Ashariterne

¹⁾ Hos Weil Gesch. der Chalifats t. III p. 104 er denne Minister ved en Fejltagelse, paa Grund af hans Forfølgelser mod Ashariter og Shiiter, skildret som «fanatisk Sunnit»; slgn. Ab. ann. Islam t. III p. 199.

²⁾ S. Ibn el-Athir ed. Tornberg v. X. p. 21 og p. 55 i det Foreg.

³⁾ S. i d. Foreg. p. 57.

og give Ordre til i Forbandelserne at udhæve ved Navn de enkelte kætterske Sekter¹⁾. Han kaldte derpaa de Bortflygtede tilbage til Fædrelandet, overvældede dem med Æresbevisninger til Erstatning for deres Landflygtighed og Forbandelse og oprejste i deres Navn Moskeer og Skoler, saa at de vandt en betydelig Del Tilhængere. Han grundlagde den store Moske, der først fuldendtes under hans Søn. Saaledes blev Ashariterne efter mange Prøvelser gjenindsatte i deres Rettigheder, den orthodoxe Lære anerkjendt, og et nyt Liv oprandt for Sunniterne efter denne kortvarige Kval. Deres Stilling har holdt sig uforandret til Nutiden trods enkelte Forfølgelser, de vare udsatte for af heterodoxe Sekter; deres korte Trængselstid foraarsagede dem ingen væsentlig Skade eller Fortabelse af deres gode Navn, ligesaa lidt som Ali, der i 80 Aar under Omayyaderne havde været udsat for lignende offentlige Forbandelser».

Ashariterne vandt da, som vi have set, et afgjort Herredømme over alle heterodoxe Sekter og fuldstændig Anerkjendelse i orthodox Retning, først i Irak under Buiderne omtrent fra A. 380 H., derpaa i Persien under Seldjukerne; herfra udbredtes de i Syrien og Ægypten under Ejobiderne og Mamlukerne, og deres Lære indførtes endelig ved Ibn-Tumurt i det vestlige Afrika, hvor den fæstede Rod under Almohaderne. Der er, fortsætter Makritzi²⁾, ingen Sekt mer tilbage i Islam ved Siden af Ashariterne med Undtagelse af nogle spredte Tilhængere af Ibn-Hanbal og Abu-Hanifa, disse sidste bekjendte under Navnet Maturider³⁾, som forkastede enhver Forklaring af Guds Egenskaber. Denne sidste Anskuelse blev dog betydningsløs, idet Ahmed b. Hanbal og Ashari vare fuldstændig

¹⁾ S. Ab. annal. Islam. t. III p. 282.

²⁾ S. Khithath, Cah. Udg. t. II p. 358—59.

³⁾ Denne Sekt har Navn efter sin Stifter Abu-Mansur Maturidi († 332 H.), saaledes kaldet efter en lille By Maturid nær ved Samarkand; han omtales flere Gange i Hg. Khalfa, s. t. II p. 80 og v. Kremer, die herrschenden Ideen des Islams p. 129.

enige i alle religiøse Hovedsætninger og ikke afvege fra hinanden i noget væsentligt Punkt af den sunnitiske Grundlære. Hanbaliterne i Bagdad støttede sig derfor bestandig i theologiske Stridsspørgsmaal til Ashariterne som de eneste Orthodoxe, der vare i Besiddelse af Dialektik, og man benyttede sig af deres Vaaben mod enhver kættersk Fremtoning.

Denne dogmatiske Krystallisationsproces af Islam i det 3die—4de Aarhundrede H. indeholder Spiren til denne Religions gradvise Forfald, idet den kun sparsomt modtog i de følgende Aarhundreder nogen frugtbar Beaandelse af Videnskaben. Det var forbeholdt en senere Tilhænger af Asharis Lære, den berømte Theolog al-Gazzali († 505 H.), ved sine voluminøse Arbejder, navnlig et Hovedværk *Ihya el-Olum* 3: «Videnskabernes Gjenopvækkelse», der næsten er hævet til kanonisk Anseelse i Orientens Theologi, men, for det meste overfyldt med rituale Bestemmelser og de disse bekræftende Traditioner, kun har et for Occidentens Videnskab temmelig indskrænket videnskabeligt Værd, at bringe et i alle Fuger fastbygget theologisk System ud af Islams oprindelige rationelle Simpelhed; paa dette Standpunkt er da den sunnitiske Lære bleven staaende lige til vor Tid uden nogensomhelst rimelig Udsigt til nogen Reform, der neppe vil kunne frembringes hos Orientens for dybt sunkne Befolkning undtagen ved europæisk Civilisations Indflydelse.
